

SAMOYLOVIÇ'İN “EVLİ KAZAK-KIRGIZ KADINLARININ DİLİNDEKİ YASAKLI/HARAM SÖZLER” MAKALESİ HAKKINDA

Theodor Menzel

- Samoyloviç burada, çok açık bir biçimde olmasa da İlminski, Grodek [Grodekov] ve Budagov'un daha önce değindikleri bir konuyu, Kazak Kırgızlarındaki¹ ilginç bir tabuyu;² kadının evlendiği adamın akrabalarının ve kabilesinin içindeki kişilerin adını doğrudan doğruya söyleme yasağını, o adı dolaylı sözlerle anlatma zorunluluğunu ele alarak, bunun çok eski bir kabile tabusu olduğunu belirtmektedir.

Samoyloviç bugün kaybolmaya yüz tutmuş bu âdeti, Kazakistan'ın Orta Cüzü'ndeki [Mittlere Horde]³ bir Kırgız'ın, Mustafa Çokayev'in ifadelerine dayanarak anlatmaktadır. Çokayev [Çokay/Çokayoğlu/Şogay] Kıpçak kabilesinin Toru-Aygır koluna bağlı Şaştı uruğu/aşireti içinde yer alan Boşay sülalesinin bir dalı, Janay ailesindendir. Günümüzde hâlâ söz konusu ailede -Şaştı aşireti üyelerine kadar uzanan- bir evlenme yasağı hüküm sürmektedir. İşte bu sınırlar içinde, kadınlar şu kimselerin adını ağızına alamaz, doğrudan adını söyleyemez: Kocas, kocasından daha yaşlı bütün erkekler ve bu erkeklerin ailesindeki kadınlar ve çocuklar. Adların yerine geçecek sözlerin belli bir düzeni vardır. Her erkeğe işgal ettiği makama göre- bir unvan verilir. Dahası adlar, kendini oluşturan harflerin başına bir başka harf getirilerek ya da baş harfini bir başka harfle değiştirerek farklı biçimlere de sokulmaktadır. Örneğin Ali yerine Salı, Tursun yerine Mursun vb.

Yasak dışında kalan kişilerin adı bile -yasaklı kişilerle adaşsa- [doğrudan] söylenmez. Yine bir ad söylenilmesinde sakınca olmasa da kabile adıyla akrabaysa [ilgili adın aynısı ya da onun bir parçasıysa] değiştirilir. Samoyloviç bu tür ad değişikliklerinin bütün örneklerinin yer aldığı bir liste veriyor. Bir coğrafya adının bileşenleri arasında söz konusu kadını ilgilendiren yasaklı bir parça bulunuyorsa, o da değişikliğe uğratılmaktadır. Dolayısıyla sık

Rezensionen) und 20 Hinweise auf Nichtautoren, die an der Erforschung der Denkmäler Anteil haben. Einen systematischen Katalog, wie er ihm vorschwebte, nach Stoffen angeordnet: so Geschichte der Entdeckung und Erforschung der Denkmäler, Texte und Übersetzungen, Wörterbücher und grammatische Studien, Geschichte des Alphabets, System der Berechnung etc. konnte er leider nicht verfassen. Es sind auch die Hauptarbeiten über die Geschichte derjenigen Türkvolker mit aufgenommen, die Sprachdenkmäler und Kunstdenkmäler hinterlassen haben, besonders von den Oghuzen.

In der Zwischenzeit ist vielerlei Neues erschienen. Besonders wäre hier auf die abschließende Übersetzung Vilh. Thomsen's hinzuweisen, den Schlußaufsatz des 1922 erschienenen III. Bandes der *Samlede Afhandlinger: Gammel-dtyrkiske inskifter fra Mongoliet i oversættelse og med indledning*, deutsch gegeben von H. H. Schaeder in Z. D. M. G. Neue Folge, Bd. III. S. 121—175. Barthold steht allerdings dieser abschließenden Übersetzung ziemlich skeptisch gegenüber.¹⁾

Verbotene Worte in der Sprache der verheirateten Kazak-kirgisischen Frau. (*Zapretnyja slova v jazyke kazak-kirgizskoj zamužnej ženščiny.*) *Živaja Starina* XXIV. Petrograd 1915. S. 161—168.

Samojlovič geht hier auf das interessante *Tabu*-Problem bei den Kazak-Kirgisen ein, auf das schon etwas unklar Ilminski, Grodek und Budagov hingewiesen hatten, nämlich darauf, daß die verheiratete Frau aus Schamhaftigkeit die Verwandtschaft und den Stamm ihres Mannes nicht mit Namen nennen darf, sondern nur mit einem anklingenden, ähnlich gebildeten Namen. Es ist ein altes Stammes-Tabu.

Samojlovič behandelt diesen allmählich aussterbenden Brauch nach den Erklärungen eines Kirgisen der Mittleren Horde, *Mustafa Čokajev*, der selbst dem Stamm *Kypšak*, Unterstamm *Toru-ajghyr*, Stammesweig *Šašty*, Geschlecht *Bošaj*, Familie *Žanaj* angehört. Heutzutage sind noch für seine Familie Eheschließungen verboten bis einschließlich der Angehörigkeit zum Stammesweig *Šašty*. Innerhalb dieser Grenzen dürfen die verheirateten Frauen nicht mit Namen nennen: ihren Mann und alle Männer, die älter sind als ihr Mann, ebenso nicht Frauen und Kinder, die Personen angehören, die älter sind als ihr Mann. Die Namen werden nach einem bestimmten System ersetzt. Jede männliche Person hat einen bestimmten Rangnamen. Ferner werden Namen auch statt durch Umschreibungen, durch Vorsetzung oder Versetzung von Buchstaben gebrauchsfähig gemacht; z. B. *Sali* statt *Ali*, *Mursun* statt *Tursun* u. s. w.

Sogar die Namen von erlaubten, außerhalb des Verbotes stehenden Personen werden nicht genannt, wenn sie Namensvettern der unter Verbot stehenden Personen sind. Auch Namen, die eigentlich erlaubt wären, aber mit den Stammesnamen Verwandtschaft besitzen, werden durch andere

¹⁾ Man vergleiche Barthold: *Orta Asija türk ta'richi haqqynda dersler*. Istanbul 1927. S. 4 ff.

CONTENTS

	Page
<i>To our readers</i>	1
<i>Grohmann A.</i> , Beiträge zur frühislamischen Kunstgeschichte (mit 6 Tafeln) . . .	199
<i>Hrozný B.</i> , Narâm-Sin et ses ennemis d'après un texte hittite	65
— Ein babylonisch-hethitisches Omen	85
— Die Länder Churri und Mitanni und die ältesten Inder (mit einer Karte und einer Tafel)	91
— Weiteres zu den Ländern Churri und Mitanni: Das Land Maiteni	252
— L'invasion des Indo-Européens en Asie Mineure vers 2000 av. J.—C. (avec une carte)	273
— Hethiter und Griechen (mit einer Karte).	323
<i>Lesný V.</i> , The representation of Zarathushtra based on misunderstanding . . .	251
<i>Lexa F.</i> , L'analyse littéraire de l'enseignement d'Amenemopet	14
— Réponse à la critique de M. W. Spiegelberg de mon « Papyrus Insinger » . . .	111
— Dieu et les dieux dans l'enseignement d'Amenemopet	263
<i>Menzel Th.</i> , Über die Werke des russischen Turkologen Samojlovič	209
<i>Musil A.</i> , Personal qualities according to the Rwala Bedouins	3
<i>Pertold O.</i> , Foreign demons. A study in the Sinhalese demon worship	50
— A short Sinhalese ritual of seven steps	191
— The conception of the soul in the Sinhalese demon worship	316
— A singular Sinhalese mask in the collection of "Náprstkovo museum" in Prague (with one plate)	350
<i>Przeworski S.</i> , Die Lage von Pteria (mit einer Tafel)	312
<i>Rypka J.</i> , Über Sábíts romantisches Epos Edhem ü Hüamá (mit einer Tabelle) . .	147
— † Max Grünert	247
<i>Salač A.</i> , Griechen und Hethiter (mit zwei Tafeln)	344
<i>Stein O.</i> , The coronation of Candragupta Maurya	354
<i>Thureau-Dangin F.</i> , Wardum	271
<i>Wesselski A.</i> , Einstige Brücken zwischen Orient und Okzident	77
— Der Gott ausser Funktion	300
<i>Winternitz M.</i> , Ein internationales Institut für Buddhismusforschung	86
— Gothama the Buddha, what do we know of him and his teaching?	235

BOOK REVIEWS:

<i>Andrews C. F.</i> , The Indian problem. Reviewed by <i>V. Lesný</i>	381
<i>Bhatnagar B. G.</i> , The co-operative organization in British India. Reviewed by <i>K. Haltmar</i>	261
<i>Catō Genchi</i> , The study of Shintō, the religion of the Japanese nation. Reviewed by <i>O. Pertold</i>	373
<i>Corpus inscriptionum chaldicarum</i> . Reviewed by <i>B. Hrozný</i>	374
<i>Dharmasena M.</i> , Saddharmaratnāvaliya. Reviewed by <i>O. Pertold</i>	88

sık tuhaf, kafa karıştırıcı sözlerle karşılaşmaktayız. Bu iş Kur'an ayetlerini değiştirmeye kadar gitmiştir. Kadınlar, ayetlerde yasaklı sözleri çağırarak bir ifadeyle karşılaştıklarında, onu da kendilerine göre değiştirerek okurlar. Bu kuralları çiğneyen adlandırmalar sık sık büyük düşmanlıklar ve gönül kırgınlıklarına neden olmaktadır.

Bugünlerde yavaş yavaş eski kurallar kalkmakta, yukarıda anlattığımız yasağa uymayan evlilikler görülmektedir. Yine bu yasak, Türkleşmiş İranlıları temsil eden Sartlarda çok dar bir çevre içinde kalmıştır. Kırım Tatarları ve Merv'deki Teke Türklerinde de durum böyledir. Osmanlılarda da bu yasağa benzer bir şey vardır. Avam tabakası arasında kadının kocasına adıyla seslenmesi bugün bile yakışık almaz. Özel ad yerine bir akrabalık adı kullanılır.

Çevirenin Notları

- * Theodor Menzel'in "Über die Werke des russischen Turkologen Samojlovič" [Rus Türklük Bilimi araştırmacısı Samoylovič'in Eserleri Hakkında] başlıklı değerlendirme yazısında, bir alt başlık altında yukarıda adı geçen makaleden de söz edilmektedir: Verbotene Worte in der Sprache der verheirateten Kazak-kirgisischen Frau (Zapretnja slova v jazyke kazak-kirgizskoj замуžnej ženščiny.) Živaja Starina, XXIV Petrograd 1915. S. 161-168. [Burada XXIV Živaja Starina adlı derginin yayın yılı, "S." ise Almanca Seite, sayfa sözcüğünün kısaltmasıdır.] Adı geçen yazının 218 ve 219. sayfaları arasında yer alan bu metin Mustafa Atiker tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiştir. Köşeli ayraç içindeki açıklamalar çevirene aittir: "Über die Werke des russischen Turkologen Samojlovič" Archiv orientální: journal of the Czechoslovak Oriental Institute, Prague, C I (Hazırlayan: Bedřich Hrozný vd.), Prag 1929, s. 209-234.
- 1 Çarlık Rusya'sında Türk kökenli Kazakları Slav kökenli Kozaklardan ayırmak için önceleri Kazak Kırgızları deniyordu. Bunun yerine günümüzde yalnızca Kazaklar demek yeterlidir. Ayrıca bugünkü Türkiye Türkçesinde Kozaklar ve Kazaklar arasında belli bir ayırım yoktur. Her ikisi de Kazaklar adı altında değerlendirilmektedir. Bir önceki sayıda "Samojlovič'in Ders Kitabı: Kısaca Çağdaş Osmanlı Türkçesi Dil Bilgisi Hakkında" başlığıyla Menzel'den çevirdiğimiz Almanca metindeki "Kırgis-Kosaken" sözcüğü, Türkiye Türkçesine "Kırgız Kazakları" biçiminde aktarılmıştır. Adı geçen sözcük, Almanca ve Rusçadaki ayırım gözetilerek Türkiye Türkçesine "Kırgız Kozakları" biçiminde de aktarılabilir. Bir başka deyişle eski coğrafya kitaplarında Kırgızlar, Kırgız Kozakları ve Kırgız Kazakları biçiminde ikiye ayrılarak incelenmektedir. Daha geniş bilgi için bk. Heinrich Berghaus, *Grundriss der Geographie in fünf Büchern*, Verlag und Druck von Graß, Barth und Comp., Breslau 1843, s. 966; Andreas Kappeler, *Die Kosaken*, Verlag C.H.Beck, München 2013.
- 2 Cahiliye dediğimiz İslam öncesi dönemdeki Arap kabileleri arasında yılın belli aylarında savaş yasağı vardı ve bu durum "haram aylar" sözüyle ifade edilirdi. İşte buradaki "haram" ile Polinezya yerlilerinin dilinden, daha doğrusu Pasifik Okyanusu'ndaki Tonga adalar topluluğu sakinlerinin dokunulması yasak ilahî şeyler anlamında kullandığı "tapu"; bugün 1777'de James Cook'la birlikte İngilizceye "taboo" ve İngilizce üzerinden Almancaya "tabu" Fransızcaya "tabou" biçimiyle ve oradan da Türkçeye geçen sözcük anlam ve işlev açısından bir ve aynıdır. Bu konuyu burada değil de ileride *Türk Dili*'nin bir başka sayısında ayrı bir yazıyla ele alarak tartışmak daha yerinde olacaktır.
- 3 Almanca Mittlere Horde, Kazakça Орта жүз/Orta Jüz [Cüz] 16. yüzyıl Kazak kabile birliğini / federasyonunu oluşturan üç bölgeden birinin adıdır. Diğer bölgeler Almanca Kleine Horde, Kazakça Кіші жүз/Kişi Jüz Türkiye Türkçesiyle Küçük Cüz ve Almanca Große Horde, Kazakça Ұлы жүз/Uly Jüz Türkiye Türkçesiyle Büyük Cüz'dür. Daha geniş bilgi için bk. Feride Baytıbaykızı Sahipova, "Kazakların Boy Örgütlenmesi", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C IV, S 3 (Eylül 2007), s. 181-195.